

การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในนิพานวังน่า

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์

นักวิชาการอิสระ

chaninphopsawat@gmail.com

บทความวิชาการ

รับบทความ: 25 กรกฎาคม 2567

แก้ไขบทความ: 11 ตุลาคม 2567

ตอบรับ: 15 พฤศจิกายน 2567

บทคัดย่อ

“นิพานวังน่า” หรือ “นิพพานวังหน้า” เป็นพระนิพนธ์ของพระองค์เจ้าหญิงกัมปบุษย์ตรี พระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ (วังหน้า) กับนักบวชคือ พระนิพนธ์นี้เป็นกวีนิพนธ์มุ่งนำเสนอเหตุการณ์การประจักษ์และการสวรรคตของพระบิดาอันเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อหาที่น่าสนใจในพระนิพนธ์ดังกล่าว ได้แก่ การแสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย ได้แก่ คำสอนเรื่องกรรม ไตรลักษณ์ พรหมวิหาร 4 บารมี พระโพธิญาณ และ พระนิพพาน กับคติในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระอรหันต์ ธรรมราชา ทวีปทั้ง 4 สวรรค์ เทวดา ดอกไม้สวรรค์ อายุพระศาสนา วันสิ้นโลก พระเวสสันดร เทศน์มหาชาติ พระกรรมฐาน และ พระพุทธสิหิงค์ เนื้อหาในพระนิพนธ์นอกจากจะสะท้อนความเป็นวรรณกรรมเชิงประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีคุณค่าควรได้รับการยกย่องเป็นวรรณกรรมศาสนาตามที่คุณประพันธ์ได้ตั้งพระทัยไว้อีกด้วย

คำสำคัญ นิพานวังน่า วรรณกรรมประวัติศาสตร์ วรรณกรรมศาสนา วังหน้า พระองค์เจ้าหญิงกัมปบุษย์ตรี

A Study on the Influence of Buddhism in Niphan Wang Na

Chanin Phongsawad

Abstract

Niphan Wang Na was written by Princess Kampushchat who is the daughter of Maha Sura Singhanat (His Royal Highness) and Ang E. This piece of literature is about the time during the illness and the death of her father, Maha Sura Singhanat, which is the important event in Thai history in the early Rattanakosin period. What is interesting about this piece of literature is the influence of Buddhism. The teachings on karma, the three characteristics, four Brahmavihara, perfection, enlightenment and nirvana and the beliefs of Buddhism, such as Arahant, Dhammikaraj, 4 continents, heaven, gods, heavenly flower, the termination of the religion of the Lord Buddha, the end of the world, Vessantara, Mahajati Preaching, Meditation and Phra Buddha Sihing were all mentioned in the literature. This reflects the fact that Niphan Wang Na is not only a historical literature but also needs to be praised as a religious literature as well due to the value it has which this was what the writer intended.

Independent Scholar

chaninphongsawat@gmail.com

Academic Article

Received: 25 July 2024

Revised: 11 October 2024

Accepted: 15 November 2024

Keywords: Niphan Wang Na, historical literature,
religious literature, front palace,
Princess Kampushchat

1. บทนำ

นิพานวังน่า ได้รับการยกย่องเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ เนื่องจากได้กล่าวถึงเหตุการณ์การประหารและการสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ทรงคุณูปการต่อชาติไทย โดยบุคคลใกล้ชิดอย่างพระองค์เจ้าหญิงกัมพูชา ผู้เป็นพระธิดา นิพานวังน่าจึงมีบทบาทเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชผู้ทรงคุณูปการต่อชาติไทยอีกแห่งหนึ่ง เพราะกล่าวถึงช่วงบั้นปลายพระชนม์ชีพจนถึงสิ้นพระชนม์ของพระองค์ จึงมีคุณค่าต่อการศึกษาศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกประการหนึ่งชื่อของวรรณกรรมเป็นศัพท์ทางพระพุทธศาสนา คือ “นิพาน” หรือปัจจุบันใช้ว่า “นิพพาน” เป็นคำเรียกสภาวะความหลุดพ้น และเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 166) ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่าพระนิพนธ์เรื่องนี้เป็นวรรณกรรมศาสนา แต่เมื่อศึกษาแล้วพบว่า นิพานวังน่าจะเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่ฉายพระอัจฉริยภาพด้านพระพุทธศาสนาของผู้ประพันธ์ เช่น การปรากฏคำสอนและคติในพระพุทธศาสนาในตัวอย่างต่าง ๆ สะท้อนถึงสภาพอารมณ์ ความรู้สึก และการเข้าพระทัยถึงคำสอนและคติในพระพุทธศาสนาของผู้ประพันธ์ด้วย

2. ความเป็นมาของนิพานวังน่า

นิพานวังน่า (หรือนิพพานวังหน้า) เป็นพระนิพนธ์ในพระองค์เจ้าหญิงกัมพูชา ผู้เป็นพระธิดาในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท และเจ้าจอมมารดานักก่องศรี¹ มีเนื้อความกล่าวถึงการเสด็จสวรรคตของวังหน้าในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 รำพันถึงความอาลัยรักที่มีต่อพระบิดา รวมถึงความผันผวนในชีวิตที่ได้ประสบจากการสิ้นพระบิดาลง (นิธิ เอียวศรีวงศ์,

¹ นักก่องศรี เป็นพระธิดาในกษัตริย์เขมรที่ทรงลี้ภัยการเมืองเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ดิเรก หงษ์ทอง, 2558, น. 206)

2545, น.106) นอกจากนี้ มุลนิธิสมเด็จพะเทพรัตนราชสุตา (2553, น. 240-243) ยังเสนอเนื้อเรื่องโดยสังเขปไว้ว่า เนื้อหากล่าวถึงความโศกเศร้า เมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทสวรรคต แล้วจึงดำเนินเรื่องราว สมเด็จพระบรมราชเจ้าฯ ทรงพระประชวรมาตั้งแต่เดือนสาม วันหนึ่งทรงปิดทองพระปฏิมา พระฉวีศรีร่มองมาก มีพระดำรัสให้นำพระสุธารสมาถวาย เพื่อทรงเสี่ยงทายว่าจะทรงหายประชวรหรือไม่ ทรงอธิษฐานว่า ถ้าจะหายประชวรให้เสวยพระสุธารสได้ ครั้นเสวยพระสุธารสก็ทรงพระอาเจียน จึงตรัสเรียกพระธิดามาสั่งเสีย และรับสั่งว่าจะไม่เสวยพระโอสถอีก เมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้าฯ สวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกันแสงโศกเศร้าเป็นอันมาก โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพออกตั้ง และให้หมายบอกโกนศีรษะทั่วทั้งพระราชอาณาเขต เนื้อความตอนต่อมาพรรณนาความสรรเสริญพระเกียรติยศพระเดชานาภาพ และพระปรีชากล้าหาญของสมเด็จพระบรมราชเจ้าฯ และจบเรื่องด้วยการขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ทั้งนี้ นิพานวังน่าเป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์โดยใช้ฉันทลักษณ์หลายชนิด ได้แก่ โคลงสี่สุภาพ กลอนเพลงยาว กาพย์ยานี 11 และร่าย โดยนำมาร้อยกรองเรื่องราวต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน (ดิเรก หงษ์ทอง, 2558, น. 210) กำพล จำปาพันธ์ (2566) เสนอความเห็นต่อพระนิพนธ์เรื่องนี้ว่า จัดเป็นผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ที่แปลกแหวกแนวเพราะอยู่ในรูปแบบกวีนิพนธ์

นิพานวังน่า เป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่บันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ผ่านสิ่งที่พระองค์เจ้าหญิงกัมพูฉัตร ทรงประสบพบเจอด้วยพระองค์เอง ถึงจะเป็นพระนิพนธ์ที่จดบันทึกการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ผู้เป็นพระบิดา แต่ก็มิได้เป็น พระนิพนธ์บันทึกทั่วไป กลับมีการสอดแทรกคำสอนและคติในพระพุทธศาสนาไว้อย่างน่าสนใจ สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อพระนิพนธ์เรื่องนี้

3. อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิพานวังน่า

จากการศึกษาเนื้อหาในพระนิพนธ์ดังกล่าวพบว่า นิพานวังน่าเป็นวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ที่ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกคำสอนและคติในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึง พระปรีชาสามารถของผู้ประพันธ์และยังแสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อ สังคมไทยผ่านนิพานวังน่าดังนี้

3.1 คำสอนในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิพานวังน่า

พระองค์เจ้าหญิงกัมปวัชร ได้้นำคำสอนในพระพุทธศาสนามาสอดแทรก ในพระนิพนธ์ เป็นการสะท้อนพระอัจฉริยภาพด้านพระพุทธศาสนาไว้อย่างน่าสนใจ จากการศึกษาคำสอนที่ปรากฏในนิพานวังน่าดังนี้

3.1.1 คำสอนเรื่องกรรม

“กรรม” เป็นหนึ่งในคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังมีพระนามหนึ่งของ พระพุทธเจ้าว่า “กรรมวาที” เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องกรรมด้วย กรรมมีความหมายว่า การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือทำด้วยความตั้งใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 4) แสดงให้เห็นว่ากรรมคือการกระทำ ดังปรากฏในตัวอย่างดังนี้

พระสุฐานสถิตเยอนินแต่เสียง

สุรางค์เรียงรำเทวศกก็เหลือเชญ

ข้าฤดีมีกรรมจึงจำเป็น

ไม่เห็นเลยหลักภพพิบัติวาย

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 427)

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะที่สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทมีพระอาการประชวร ทำให้เหล่าบาทบริจาริกา (สุรางค์) เศร้าโศก (รำเทวศ) ผู้ประพันธ์มองว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพราะอกุศลกรรม บันดาลจึงเกิดความวุ่นวาย และยังมองว่าการสวรรคตของสมเด็จพระราชวังบวร มหาสุรสิงหนาทเป็นกรรมของผู้ประพันธ์ ดังในตัวอย่างว่า

ลูกลั่นกระหม่อมสวรรคต

ฝ่าละอองกำศรตแสนกำศรวญ

ยังรักน้องคงประคองนั้ดดาครวญ

ถ้าหุนหวนเห็นจะทำเพราะกรรมเคย

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 451)

บทประพันธ์ข้างต้นมุ่งนำเสนอผลที่มาจากการกระทำคือ “วิบาก” หรือนิยมเรียกว่า “วิบากกรรม” ฉะนั้น กรรมหรือการกระทำจึงเป็นเหตุทำให้เกิดผลหรือวิบาก แต่หากไปกระทำต่อผู้อื่นจะเรียกว่า “เวร”² ตัวอย่างที่ทำให้เข้าใจเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจนคือ **ทิวติโกสลดชาต** เป็นชาตที่สอนเรื่องเวรย่อมระบับด้วยการไม่จองเวร ครั้งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็น **เจ้าชายทิวากุมาร** ผู้คิดจองเวรพระเจ้าพรหมทัต เพราะพระองค์เคยประหารพระบิดาและพระมารดาของเจ้าชาย เวรจึงเป็นกรรมที่อีกฝ่ายกระทำกับอีกฝ่าย ดังในตัวของพระนิพนธ์เรื่องนี้ว่า

โอ้พระมิ่งโมฬีที่ฟุ้งโลกย์

ประชาโคกแสนห้อยไม่รู้หาย

ฤาผลเวรสัตว์ทำประจำกาย

จึงทำลายเจาะจอมกระหม่อมจง

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 427)

จากตัวอย่างของบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถถอดความได้ว่า **พระมิ่งโมฬี** หมายถึง สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ได้รับการเปรียบเปรยว่าทรงเป็นที่ฟุ้งของโลก คล้ายกับอีกพระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้าว่า “**โลกนาถ**” พสกนิกรโคกเศร้าอย่างไม่รู้หายต่อการสวรรคตของพระองค์ อาจเป็นเพราะเวรของสัตว์ (พสกนิกร) ทำให้พระองค์เสด็จสวรรคต ตัวบทนี้สะท้อนให้เห็นว่า การสวรรคตของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท เป็นเพราะเวรกรรมของพสกนิกรที่ได้

² เวร คือความเป็นศัตรูกันของบุคคล 2 คนหรือ 2 ฝ่าย เพราะฝ่ายหนึ่งก่อกรรมเสียหายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ได้รับความเสียหายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ได้รับความเสียหายนั้นก็ผูกใจเจ็บและคิดแก้แค้นตอบแทน เวรจึงประกอบด้วยบุคคล 2 คนหรือ 2 ฝ่าย คือผู้ก่อความเสียหาย 1 ผู้รับความเสียหาย 1 บุคคลที่ 2 นี้ผูกใจเจ็บแค้น จึงเกิดความเป็นศัตรูกันขึ้น นี่แหละคือเวร (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2556, น. 53)

สร้างไว้ เพราะต่อไปนี้พสกนิกรจะไม่มีที่พึ่ง การที่ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “เวร” ได้สะท้อน
 ความเห็นเรื่องกรรมว่า เพราะอกุศลกรรมของพสกนิกรที่สร้างมาทำให้ต้องไร้ที่พึ่ง
 อย่างสมเด็จกรมพระราชวังบัวบรรมหาสุรสิงหนาท

นอกจากเป็นเวรกรรมของพสกนิกรแล้ว ผู้ประพันธ์ยังมองว่าเป็นเวรของตน
 ด้วยดังตัวบทที่ว่า

นี่ยังเดียวแต่ทูลกระหม่อมแก้ว	ไม่โปรดแล้วก็ไม่มีที่จะเห็น
แม่นล้าแม่แม่แลดูไม่ยอมเปน	จะถึงเข็ญแล้วก็ตามเวร

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 479)

เปนสองทุกขมาปะทะอุรพี	ฤาเวรีเราประมาทแต่ชาติหลัง
เคยบำราศมยุเรศให้แรมรัง	สุดาดังดวงชีวิตระพลดิไป

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 482)

การสวรรคตของสมเด็จกรมพระราชวังบัวบรรมหาสุรสิงหนาททำให้ผู้ประพันธ์
 ไร้ที่พึ่ง เพราะตนเป็นผู้หญิง นับว่าเป็นวิบากกรรม หรือผลกรรมของผู้ประพันธ์ที่สร้างไว้
 ทำให้ต้องมาพบกับความทุกข์ทรมานเช่นนี้

พระคุณเอยตัวลูกก็เป็นหญิง	นิราศมิ่งโมฬีที่อุปลัมภ
มาซ้ำแสนอัปประกาศวิบากกรรม	กลืนแต่น้ำตาตกในนาภี

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 500)

การสวรรคตของสมเด็จกรมพระราชวังบัวบรรมหาสุรสิงหนาททำให้ผู้ประพันธ์
 เศร้าโศก พยายามปลอบใจไม่ให้เสียใจ แต่ด้วยความทุกข์ความอาลัยที่เผชิญอยู่ทำให้
 คิดว่าเป็นกรรมที่ตนสร้างไว้ในครั้งก่อน

ถนอมขวัญ ๆ ใจอย่าให้ร่ำ นี่เนื้อกรรม ๆ สร้างแต่ปางไหน
 เคียงหมอบเคียง ๆ ข้างล้วนนางใน จะจำไกล ๆ สงวนยิ่งครวญโครม
 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 503)

กุศลกรรม (การทำความดี) ก็ไม่ได้ช่วยให้สมเด็จพระราชวังบวรมหา
 สุรสิงหนาททรงพระชนม์ชีพต่อ

สุราฤทธิ์สถิตบำรุงโลกย์ ยามวิโยคก็ไม่ได้รับบโย
 ไย**พระราชกุศล**ไม่ดลโดย กลับไถยทุกข์ทวิไม่มีเสบาย
 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 471)

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถถอดความได้ว่า เทวดา (สุราฤทธิ์) และ
 กุศลกรรม (การทำความดี) ไม่ช่วยเหลือ ทั้งยังเกิดความทุกข์เป็นทวิไม่สบาย (ไม่มี
 เสบาย) ผู้ประพันธ์มองว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพดาและความดีที่สร้างมาไม่ช่วยเหลือ ซ้ำยัง
 ทำให้ผู้ประพันธ์ประสบพบแต่ความทุกข์ทรมาน

นอกจากตัวบทนี้จะกล่าวถึงกุศลกรรมแล้ว ยังมีตัวบทอื่นที่กล่าวถึง การประกอบ
 กุศลกรรม หรือการสร้างบุญในพระพุทธศาสนาด้วยคือ **การกรวดน้ำ** ซึ่งจัดเป็นการทำบุญ
 อย่างหนึ่งตามคำสอนเรื่อง**บุญกิริยาวัตถุ 10** คือ **ปัตติทานมัย** หมายถึง ทำบุญด้วย
 การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต),
 2551, น. 183)

ลูกทรง**สินท**กอุทิศถวาย กระหม่อมหมายให้พระคุณสุขเสวย
 บรรพชาอะศิลาธิคุณเลย ออกเยี่ยมมีแต่พรำกำกิน
 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 471)

ผู้ประพันธ์ได้กรวดน้ำ (หลังน้ำสโนทก) อุทิศบุญถวายสมเด็จพระราชวัง
บรมมหาสุรสิงหนาท เพราะด้วยพระองค์เป็นผู้หญิงไม่สามารถผนวชเป็นภิกษุได้
ผู้ประพันธ์จึงได้แต่อุทิศบุญผ่านการกรวดน้ำถวาย นอกจากนี้ยังมีตัวบทที่กล่าวถึง
การอุทิศบุญด้วยการกรวดน้ำอีกเช่น

พระเนาวโลกย์ดัดโคกสงสารสัตว์ จนกำจัดอันตรายให้หนายนี

ขออุทิศแผ่ทิพยวารี

ถวายป็นธรรณีเสวยรมย์

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 481)

บทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถตีความได้ว่า “เนาวโลกย์” สันนิษฐานว่า
มาจากคำว่า “นว” จึงเป็น “เนาวโลกย์” ซึ่งโลกย์ในที่นี้หมายถึง “โลกียะ” แต่จากการศึกษา
พบว่า นวโลกย์นั้นน่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า “นวโลกุตระ” หรือที่นิยมเรียกว่า
“โลกุตระธรรม 9” หมายถึง ผู้มีธรรมะ 9 ประการจนนำไปพ้นจากโลก คือ การบรรลุธรรม
หรือเข้าสู่นิพพาน เป็นคำที่ใช้แทนพระพุทธเจ้านั่นเอง ด้วยว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้พ้น
จากโลกด้วยธรรม 9 ประการ คือ มรรค 4 ประการ (ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกิทาคามีมรรค
อนาคามีมรรค และอรหัตมรรค) ผล 4 ประการ (ได้แก่ โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล
อนาคามีผล และอรหัตผล) และ นิพพาน ทรงได้ดับทุกข์และกำจัดอันตรายของเวไนยสัตว์
อาจหมายถึงการเกิด ผู้ประพันธ์ได้กรวดน้ำอุทิศบุญถวายสมเด็จพระราชวังบรม
มหาสุรสิงหนาท (ป็นธรรณี) ผู้เป็นพระบิดาให้มีความสุข (เสวยรมย์)

3.1.2 คำสอนเรื่องไตรลักษณ์

“ไตรลักษณ์” เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สอนเรื่องลักษณะสาม อาการ
ที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้น ๆ
3 ประการ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 119) คือ ความไม่เที่ยง
(อนิจจัง) อาการที่ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) และความไม่ใช่และไม่มีสิ่ง
เรียกว่า “อัตตา” (อนัตตา) (วัชรระ งามจิตระเจริญ, 2552, น. 70-75)

ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงไตรลักษณ์โดยอุทานถึง “อนิจจัง” ไว้ในหลายตัวบท เช่น

ว่าอนิจจังครั้งนี้จะไกลเนตร
จะพึงวงษ์ไม่จงเหมือนบิตุจอม

นึกสังเวชก็แต่บุตรสุดถนอม
จะรำไ้ทุลกระหม่อมนิราคลา

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 434)

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น อาจดูเป็นการอุทาน แต่ทำให้สัมผัสถึงความรู้สึกใจหายที่ว่า “ว่าอนิจจังครั้งนี้จะไกลเนตร” เป็นเสมือนการบอกว่าจะไม่ได้พบเจอกันอีก ทั้งยังเป็นการบ่งบอกถึงความไม่แน่นอนของชีวิต

ครั้งนี้จะเสด็จสู่สวรรคต
นิจาไ้ออกเอ๋ยมิเคยเป็น

ก็ปรากฏอัศจรรย์ให้เห็น
จะเกิดเชยแฉ่แล้วสุชลริน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 437)

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น ยังสะท้อนให้เห็นว่า หลังจากสมเด็จพระบรมราชวรวงศ์มหาสุรสิงหนาทสวรรคต ได้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้พบเห็น “ก็ปรากฏอัศจรรย์ให้เห็น” คงหมายถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ภายในวังหน้า ซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์ไม่เคยพบเจอ “นิจาไ้ออกเอ๋ยมิเคยเป็น” นิจานั้นตัดคำมาจากคำว่า “อนิจจา” (แปลว่า ไม่เที่ยง) เมื่อนำมาใช้ในเชิงกวีนิพนธ์ สามารถนำไปแปลงใช้ได้ทั้ง อนิจจัง อนิจจา แต่ถ้าเป็นไปตามคำในไตรลักษณ์ จะใช้ อนิจจัง การที่ประสบกับสิ่งที่ไม่เคยพบเจอแสดงถึงความไม่แน่นอนของชีวิต พระองค์อาจทรงเกษมสำราญขณะที่พระบิดายังมีพระชนมชีพอยู่ แต่เมื่อพระบิดาสิ้นพระชนม์ลง พระองค์ทรงต้องเผชิญกับความทุกข์ระทม หรือตัวบทที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึง พระอาการ พระประชวรของสมเด็จพระบรมราชวรวงศ์มหาสุรสิงหนาทที่อาจจะไม่สามารถรักษาให้หายได้ รอเพียงการเสด็จสวรรคตเท่านั้น

ว่า**อนิจจา**ครั้งนี้จะนิราศ

เคยเอนอาศน์ปัจจุสุระจะสิ้นสูญ

พระภักตรหมางหมองเศร้าด้วยอาดูร พูลเทวดทุกทิวา**นิจากรรม**

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 439)

บทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงมีพระปณิธานที่จะสืบทอดพระราชนิพนธ์ “ว่า**อนิจจา**ครั้งนี้จะนิราศ” ซึ่งนิราศแปลว่า “จาก” มีพระภักตรหมองเศร้า และคร่ำครวญถึงความตาย (นิจากรรม) ทุกวัน

ทั้งยังมองว่า**อนิจจา**นั้นเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสรรพสิ่งประหนึ่งเป็นเพื่อน “**อนิจจา**เอ๋ย **ไอ้มิตรอนิจจา**” สมกับความเป็นไตรลักษณ์ หรือ สามลักษณะที่มีอยู่ในทุกสรรพสิ่ง

ถนอมน้อยยิ่งหมองเมื่อยามถนอม

รเหยหอมกลิ่นผ้าบุหงารเหย

เลยจะลบลายใจโฉนเลย

อนิจจาเอ๋ย**ไอ้มิตรอนิจจา**

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 482)

ในบทประพันธ์ข้างต้น ผู้ประพันธ์กล่าวถึงความไม่เที่ยงทำให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เมื่อไม่มีพระบิดาแล้วพระองค์ทรงอ้างว่าพระทัย เมื่อทอดพระเนตรพระราชฐานก็ยังคิดถึงพระบิดาจึงทำให้พระองค์รู้สึกโศกเศร้า

อนิจจาครั้งนี้มาบาราศ

เสร็จจอนาถองค์เดียวเปลี่ยวถนอม

ยิ่งยลวังสังเวชถวิลจอม

ถึงทูลกระหม่อมมิ่งโลกย์ลูกโสภครัน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 487)

นอกจากผู้ประพันธ์จะใช้อนิจจากับความเปลี่ยนแปลงที่พระองค์ทรงต้องเผชิญแล้ว ยังใช้กับการเปลี่ยนแปลงของสถานที่ด้วย ดังในตัวอย่างว่า

อนิจจังยังแต่พระราชฐาน

ดูตระหง่านสง่าเนตรตลอดคืน

ตำหนักตึกพิลึกยังคงยืน

วังสอินแรมร้างอยู่อาทวา

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 495)

บทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความไม่เที่ยงก็มาถึงพระราชฐาน จากแต่เดิมเคยเป็นสถานที่ที่มีความสง่าและมีสถาปัตยกรรมที่แปลกตา แต่ตอนนี้ วังหน้าเหมือนกำลังทำให้ “วังสอิน” และร้าง (อาจหมายถึงมีบรรยากาศเงียบเชียบ) เป็นการเอาความรู้สึกไปจับกับสถานที่ ทำให้สถานที่ที่มีอารมณ์ความรู้สึก เหมือนว่าวังหน้า เสียใจต่อการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

ต่อมา “ทุกข์-ทุกข์” ดังในตัวอย่าง

พระคุณเฮยแต่นี้เจียบ

วังเอน

เคยเผยสีหเสน

ลูกให้

ยามสุขกลับไปเปน

ทุกข์เทวด

คิดถวาววางไข

จิตรไ้อ้อาดูร

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 426)

คำว่า “ทุกข์” ในบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ อาจตีความว่าเป็น ทุกข์ ซึ่งเป็น ธรรมข้อแรกแห่งอริยสัจ 4 ก็ได้ แต่ด้วยนิพพานวังหน้าไม่มีเนื้อหาส่วนไหนที่ร้อยเรียงไปตาม คำสอนเรื่องอริยสัจ 4 ทุกข์ในตัวอย่างนี้จึงจัดเป็นไตรลักษณ์คือ บอกเล่าการเปลี่ยนแปลง จากความสุข (ยามสุขกลับไปเปน) กลายเป็นความทุกข์คร่ำครวญ (ทุกข์เทวด)

การสวรรคตของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไม่ได้สร้างความเศร้าโศกเพียงแต่ผู้ประพันธ์ ในนิพพานวังน่ายังกล่าวถึงเจ้านายพระองค์อื่น เช่น “พี่น้องเกษ” หรือ “พระองค์เจ้าเกษร” ที่มีความทุกข์ระทม (กองทุกข์) จนทำให้ (พิลาป) ด้วยแต่ก่อนเคยมีพระบิดาอยู่ปกป้อง (พระคุณเคยปกจอมกระหม่อมหม่อม)

แล้วพิลาปต่างว่า **นิจจา**เอ๋ย

พระคุณเคยปกจอมกระหม่อมหมอง

พีนางเกษ ราชลนانون

กลืนแต่กองทุกข์แต่กองทุกข์สลับเอง

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 453)

การแทรกเรื่อง “**อนัตตา**” ดังในตัวอย่างว่า

ว่าพ่อผู้ผูกพันเมืองพึง

จงข้ามถึงพ้นโสมสงสาร

ดำรงจิตคิดทางพระ**อนัตตา**

อนาคตน้าสัตว์เสวยรมย์

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 445)

บทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์เปรียบสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเป็นพระพุทธรูปเจ้า “พ่อผู้ผูกพันเมืองพึง” ตรงกับพระนามหนึ่งของพระพุทธรูปเจ้าว่า “**โลกนาถ**” คือที่พึ่งของโลก และขอให้สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทข้ามพ้นโสมสงสาร (การเวียนว่ายตายเกิด) ให้จิตตั้งมั่นในอนัตตา หมายถึงการที่จิตนั้นละซึ่งการยึดติดในตัวตน (อัตตา) เมื่อแยกรูป-นามก็ไม่มีสิ่งใดเป็นตัวตน “**อนาคตน้าสัตว์เสวยรมย์**” เป็นการบ่งบอกชัดเจนว่าให้พระองค์ได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต เพื่อนำพาเวไนยสัตว์ไปสู่การพ้นทุกข์ เพราะคำว่า “เสวยรมย์” คือ เสพสุข หรือมีความสุข พระพุทธศาสนาเชื่อว่านิพพานคือบรมสุข หมายความว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนั้น “สัตว์เสวยรมย์” จึงหมายถึงเวไนยสัตว์ไปสู่ความพ้นทุกข์ (นิพพาน) นั่นเอง

3.1.3 คำสอนเรื่องพรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องธรรมเครื่องอยู่ของพรหม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 259) อันประกอบด้วย **เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา** แต่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงคำสอนนี้เพียงเรื่องอุเบกขา หรือการวางใจเป็นกลางดังในตัวอย่างที่ว่า

แม่นสุดซื่อต่อละของฐิติแล้ว

ให้หุบเลี้ยงแก้วแม่กระหม่อมฉาน

เทเวศตั้งอุเบกขาอภิบาล

พิศฐานทั่วเทพยโทยมยิน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 480)

ผู้ประพันธ์กล่าวปฏิญาณต่อสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทว่าจะซื่อสัตย์ภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เพราะ “ละของฐิติ” หมายถึง “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้รัชกาลที่ 1 ยังเมตตาให้พระองค์เลี้ยงดูพระมารดา (นักร้อง) ขอให้เทวดาพิทักษ์รักษาด้วยความเสมอภาค (อุเบกขา)

3.1.4 คำสอนเรื่องพระโพธิญาณ

พระโพธิญาณ เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาที่มีความหมายว่า “ญาณคือความรู้, ญาณคือปัญญาตรัสรู้, มรรคญาณทั้งสี่มีโศดาปัตติมคคญาณ เป็นต้น” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 277) ผู้ประพันธ์ได้แทรกเรื่องพระโพธิญาณไว้ในตัวบทต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนภาพเรื่องพระโพธิญาณได้เป็นอย่างดี

บิตุงทรงนามธรรมมิกราช

ทั้งสามโลกย์เนียรนาศไม่อาจฝัน

มายกพระศาสนาภิญาเย็น

ประชาชื่นชมโพธิญาณ

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 428)

บทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงเป็นธรรมมิกราช คือพระราชาผู้ประกอบด้วยธรรม ทั้งสามโลกไม่มีผู้ใดคัดค้าน พระองค์ทรงทำให้พระพุทธศาสนายั่งยืน ประชาชนได้ชื่นชมพระโพธิญาณ

หมู่อัปสรเฝ้ารอยหมอบรดาษ

พร้อมพระราชธิดาประนมสนอง

สุวรรณผุดโพธิญาฝ่าละออง

ให้แผ่ปองทรงปิดพระปฏิมา

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 431)

จากตัวอย่างของบทประพันธ์ดังได้นำมาแสดงข้างต้นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการยกย่องว่า สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเป็นผู้มีพระโพธิญาณ “สุวรรณผดุดโพธิญาณฝ่าละออง”

แทนพระไทยจะเป็นห่วงห่วงถนอม จะไกลกล่อมขวัญให้รหายน

จึงเรียกรศอมฤตยวิเชียรชล เลี่ยงกุศลซึ่งสร้างพระโพธิญาณ

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 431)

บทประพันธ์ตัวอย่างที่ผู้ศึกษานำมาแสดงนี้ ถอดความได้ว่า สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทประจักษ์ถึงภัยด้วยการเสวยพระสุธารส หรือสุรา (อมฤตยวิเชียรชล) เพื่อเลี่ยงทนายบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญมาเพื่อพระโพธิญาณ บางทีพระโพธิญาณกับพระบารมีก็มีความหมายคล้ายคลึงกันดังในตัวบทนี้

ควรเปนอาศนบรมจักร ประเสริฐศักดิ์จันทันต์สุดสรหา

ราชฎีร้อมพร้อมชมพระโพธิญา ดังเอราวรรณเพชรปาดี

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 462)

ผู้ประพันธ์กล่าวถึงที่ประทับนั่งของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท (อาศนบรมจักร) ซึ่งได้อุปมากับช้างจันทันต์ อันเป็นพญาช้างในป่าหิมพานต์ และช้างเอราวัณ อันเป็นสัตว์พาหนะของพระอินทร์ (เพชรปาดี) ประชาชนที่พบเห็นได้ชมพระโพธิญาณ สะท้อนให้เห็นว่าในอดีตเชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต

บทประพันธ์ต่อมายังสะท้อนถึงการทำบุญในพระพุทธศาสนาเพื่อหวังเพิ่มพูนพระโพธิญาณ เช่น การก่อพระเจดีย์ทราย (ก่อพระทราย) และการปล่อยปลา (มัจฉา)

เคยฉลองกองก่อพระทรายพลาาง ด้วยเห็นทางเวียนวงในสงสาร
แล้วเสร็จปล่อยมัยยาในทำธาร หวังจะเพิ่มโพธิญาณบำเพ็ญพุด
(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 469)

นอกจากนี้ยังได้มีการกล่าวถึงการสร้างพระโพธิญาณด้วยการชักพระพุทธรูป
ในช่วงเริ่มเช้า (ผคุณมาศ หรือผักคุณมาศ) เดือนอาสาฬหมาส (อาสาฬหมาส) และบูชา
ด้วยเครื่องหอมซึ่งกลิ่นหอมได้ตลบ (กระหลบ) ไปทั่ววัง

ผคุณมาศอาสาฬหมาส ทรงสร้างโพธิญาณไม่หาสอง
เชิญชักพระชินราชบาทประคอง หอมละอองทิพมาศกระหลบวัง
(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 470)

พร้อมทั้งในบทประพันธ์ต่อมา ผู้ประพันธ์ได้กล่าวว่า สมเด็จพระราชวัง
บรมมหาสุรสิงหนาท ผู้เป็นพระบิดามีความสัตย์ประดุจจักรแก้ว อาจหมายความว่า
ความสัตย์เป็นคุณงามความดีที่ช่วยคุ้มกันภัย ซึ่งพระองค์มีพระทัยบริสุทธิ์ (แผ้ว) ดัง
พระโพธิญาณ ไม่ได้ทรงพลาดชีวิตผู้ใด พระองค์มีพระเมตตาตาดังพระพุทธเจ้า (พระทศพล)

พระปิตรทรงสัตย์ดังจักรแก้ว พระไทยแผ้วผ่องโพธิญาณหา
ช่วงชีวิตที่ปลงคังชีวา ตั้งเมตตาปรากฏพระทศพล
(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 489)

ตัวบทที่สะท้อนแนวคิดเรื่องพระโพธิญาณว่ามีความสำคัญต่อการตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้ายิ่งขึ้นข้อความว่า

ประสมสร้อยสรรพเพ็ชร คงจะเสร็จได้นำสัตว์ให้ลวงวิญญูสงสาร พันบ่วงมารเป็น
เทียงแท้ บารมีแผ่เผื่อทั่วโลกย์ ขอข้ามโสมกันดาน **พระโพธิญาณ**ยิ่งแล้ว ทรงดวงแก้ว
กุมกรำอันเทวทไบลืมหลง พระไทยจงจำเรณูผล สร้างพระกุศลก่อเกื้อ ปางหลังเหลือ
มามาก ยังภายภาคอนาคต กำหนดสือสงไชย มีกำไรยิ่งแสนกัลป์ อนนกันบคนณา จึง
สำเร็จปรมาภิเศกสร้าง จะนำทางมนุสย์สวรรค์ องค์พระสัพพัญญูเจ้า เลิศแล้วใครเสมอ
(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 510)

“พระโพธิญาณยิ่งแล้ว” แสดงให้เห็นว่า พระโพธิญาณเป็นสิ่งสำคัญ มีค่า
ประดุจดวงแก้ว “ทรงดวงแก้วกุมกรำ”

3.1.5 คำสอนเรื่องบารมี

บารมี เป็นคำสอนในเรื่องคุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุ
จุดหมายอันสูงยิ่ง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 180) มี 10
ประการคือทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และ
อุเบกขา หรือที่คุ้นเคยกันว่า “**ทศบารมี**” เป็นการบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์เพื่อให้
สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกเรื่องนี้ในตัวบทว่า

ถาไนยสืบทรงสร้าง**พระบารเมศ** ไม่เพี้ยนเพศผิดพุทธชินศรี
จะนำสัตว์ตักกิเลสในโลกีย์ ให้ถึงที่วิโมกข์อมรเมือง

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 455-456)

จากบทประพันธ์ที่ได้นำเสนอข้างต้นนั้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า สมเด็จพระ
พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงบำเพ็ญบารมี (พระบารเมศ) ซึ่งจะทำให้พระองค์
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วทรงสอนให้เวไนยสัตว์ละจากกิเลสไปสู่ความหลุดพ้น
(วิโมกข์) สะท้อนความเชื่อเรื่องการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า

การแสดงให้รู้ว่าใครเป็นผู้มีบารมีจะเกิดแผ่นดินไหว ดังที่ปรากฏในตัวบทนี้

นำโอรสธิดาคณาสนม ไปสร้างสมบารมีแผ่นดินไหว
 อรินทร์ราบกราบเกรงพระเกียรติไกร ไม่เหมือนในอักขราที่ท้าทาย
 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 460)

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น ในข้อความว่า “ไปสร้างสมบารมีแผ่นดินไหว” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามักกล่าวถึงแผ่นดินไหวมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ากับพระโพธิสัตว์ เช่น แผ่นดินไหวตอนที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน หรือตอนที่พระเวสสันดรกระทำปาตตทาน (ยกบุตรเป็นทาน) ก็บังเกิดแผ่นดินไหว เป็นต้น ผู้ประพันธ์จึงนำภาพของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ที่มักเกิดแผ่นดินไหวขึ้นในเหตุการณ์สำคัญมาสอดแทรกเพื่อบ่งบอกให้รู้ว่าสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเป็นผู้บำเพ็ญบารมี

เรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ผู้ประพันธ์ยกมานอกจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทเป็นผู้บำเพ็ญบารมีแล้ว ยังกล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นการยกพระนางมัทรีให้แก่พราหมณ์ (พระอินทร์จำแลงกาย) หรือที่เรียกว่า “ภริยาทาน” อีกด้วย

ถวายเวสสันดรบรมนารถ	ที่จากราชนิเวศน์เป็นฤาษี
กับองค์ทรงสร้าง พระบารมี	เธอยกองค์พระมัทรีอานวยทาน
อินทร์พราหมณ์ก็ประนามศิโรเพศ	มาเพิ่ม พระบารเมศ นิหาร
อัศจรรย์ล้นโลกย์ทั้งจักรวาล	เทวส้องสาธุการถวายพร

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 508)

3.1.6 คำสอนเรื่องนิพพาน

นิพพาน เป็นคำสอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา คือ การดับกิเลสและกองทุกข์ และยังเป็นเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธคือการหลุดพ้นจาก

ความทุกข์ไปสู่นิพพาน ผู้ประพันธ์ได้แทรกเรื่องนิพพานไว้ในตัวบทว่า

ครั้นทรงพระโสภะบุพไฟไหล

ปลาดไสสีแดงระแวงว่า

ลือตลอดแต่พระยอดสัพพัญญา

เสด็จมาเมืองแก้วพระนิพพาน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 455)

ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระอาการประชวรของสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทว่ามีพระอาการน้ำเหลืองไหล ทั้งยังทรงเปรยถึงแต่พระพุทธเจ้า ซึ่งคำว่า “พระยอดสัพพัญญา” ดั้งเดิมคือคำว่า “สัพพัญญา” แปลว่า ผู้รู้ทุกสิ่ง แต่เมื่อนำมาใช้ในการประพันธ์ก็เลยแผลงเป็น “สัพพัญญา” แปลว่า การรู้ทุกสิ่ง แต่ใช้อนุมานว่าเป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า เสด็จมาเมืองแก้วพระนิพพาน ซึ่งนิพพานมิใช่สถานที่หรือดินแดน แต่เป็นสภาวะแห่งการดับสิ้นซึ่งกิเลส คติเมืองพระนิพพานดังที่ปรากฏในตัวบทนี้ อาจได้รับอิทธิพลมาจากไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์แห่งพญาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย ดังตัวบทที่ว่า “ดูกรสัพบุรุษทั้งหลาย เร่งพิจารณาเห็นซึ่งอนิจจังสังขารสุขภาพนี้ และระลึกตรึงเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตามาวนาเอาอาตมาไปสู่อมตมหานครนิพพานนั้น” (พญาลิไท, 2526, น. 139) สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากอรรถกถา महाปรินิพพานสูตร ซึ่งมีความว่า “ในวันปรินิพพาน ทรงรำลึกว่า วันนี้เดี๋ยวนี้ เราจะเข้าไปสู่ นครอมตมหาปรินิพพาน ที่พระพุทธเจ้าหลายแสนพระองค์เข้าไปแล้ว ดังนี้ จึงเกิดโสมนัสมีกำลังขึ้น” (ที.ม.อ. 13 / 411) นอกจากนี้ยังมีปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ว่า “พรหม สัตว์เหล่าใดผู้มีโสดยประสาทจงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้ปิดประตูมตรธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น เพราะเรารู้สำคัญว่าจะลำบากจึงมิได้แสดงธรรมที่ประณีตคล่องแคล่วในหมู่มนุษย์” (ที.ส. 9 / 2 / 554) การเปิดประตูมตนิพพาน อาจทำให้เกิดการตีความว่าเป็นประตูเมือง จนนำไปสู่ความเข้าใจว่านิพพานเป็นเมืองหรือสถานที่ก็เป็นได้ อรรถกถามีอิทธิพลต่อความเชื่อ

ประเพณีและวรรณกรรมในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจทำให้เกิดความเชื่อที่คลาดเคลื่อนไปจากพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา

3.2 คติในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิพานวังน่า

พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชาัตร์ ได้นำคติในพระพุทธศาสนามาสอดแทรกไว้ในพระนิพนธ์ จากการศึกษาพบคติในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิพานวังนามีดังนี้

3.2.1 คติเรื่องพระอรหันต์

พระอรหันต์ เป็นผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา หรือ พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดผู้ได้บรรลุอรหันตผล (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 513) ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงพระอรหันต์ว่า “พระอรหันต์ห้าร้อยคอยนิมนต์” คือพระพุทธเจ้า “พระเนาวโลกย์” เสด็จโปรดสัตว์จนสัตว์นั้นสำเร็จธรรม โดยมีพระอรหันต์ทั้ง 500 รูปเป็นผู้เชิญ

พระเนาวโลกย์เสด็จโดยนภางค์เคลื่อน

ลอยเลื่อนโปรดสัตว์สำเร็จผล

พระอรหันต์ห้าร้อยคอยนิมนต์

ประสาจนก็มีใจศรัทธาทำ

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 470)

พระอรหันต์ 500 รูปมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น **โมคคัลลานสูตร** พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วิหารกาฬศิลา ข้างภูเขาสีคิณิ เขตกรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นพระอรหันต์จำนวน 500 รูป (ส.ส. 23/ 218/ 318) หรือ **มหาสมัยสูตร** พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ป่ามหาวัน เขตพระนครกบิลพัสดุ์ในสักกชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นพระอรหันต์จำนวน 500 รูป (ที.ม. 10/ 235/ 259) และใน **คัมภีร์สมันตปาสาทิกา** กล่าวถึงการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกในพระพุทธศาสนา ก็ประกอบด้วยพระอรหันต์ 500 รูป โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน (วิ.ม.อ. 1/ 18) “พระอรหันต์ห้าร้อยคอยนิมนต์” จึงอาจเป็นการที่ผู้ประพันธ์นำภาพบรรยากาศครั้งพระพุทธเจ้าประทับ ณ ที่ใดที่หนึ่งมากรายล้อมด้วยพระอรหันต์ 500 รูปก็เป็นได้

3.2.2 คติเรื่องธรรมิกราช

ธรรมิกราช หมายถึง พระราชาผู้ประกอบด้วยธรรม (ชมรมธรรมธारा, 2559) ตัวบทนี้ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึง สมเด็จพระราชาวงษ์บรมมหาสุรสิงหนาททรงเป็น พระราชาผู้ประกอบด้วยธรรม (ธรรมิกราช) ทั้งสามโลกไม่มีผู้ใดคัดค้าน พระองค์ทรงทำให้ พระพุทธศาสนายั่งยืน ประชาชนได้ชื่นชมพระโพธิญาณ

ปิตุรงทรงนาม ธรรมิกราช	ทั้งสามโลกยกเนียรนาศไม่อาจฝัน
มายกพระศาสนากิญาเย็น	ประชาชื่นชมโพธิญาณ

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น.428)

3.2.3 คติเรื่องทวิปทั้ง 4

ทวิปทั้ง 4 มีปรากฏใน**ไตรภูมิพระร่วง**หรือ**เตภูมิกถา** ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ แห่ง**พญาลิไท**แห่งกรุงสุโขทัย ทั้งยังมีอิทธิพลสืบมาถึงวรรณกรรมพระพุทธศาสนา สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นดังเช่นเรื่อง “**ไตรภูมิโลกวิเนจยัถกถา**” ซึ่งประกอบด้วย **ชมพูทวีป อมรโคยานทวีป ปุพพิเทหทวีป และ อุตตรกุรุทวีป** ผู้ประพันธ์ได้นำคติ เรื่องนี้มาสอดแทรกไว้ดังนี้

ผู้ประพันธ์ได้สรรเสริญสมเด็จพระราชาวงษ์บรมมหาสุรสิงหนาทว่า พระองค์ ทรงมีธรรมานุภาพ เป็นผู้ทรงธรรมเหนือมนุษย์และสวรรค์ แม้กระทั่งทวิปทั้ง 4 ยัง ถวายเครื่องบรรณาการ เพราะยำเกรงพระองค์

พระปิ่นอยู่ทศเจ้า	ทรงธรรม์
นุภาพปราบมุนศย์สวรรค์	ฟากฟ้า
สี่ทวีป ถวายบรร	ณาน้อม
เกรงบพิตรพระจอมหล้า	โลกย์ล้นภาแขวง

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 426)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ได้สะท้อนคติเรื่องทวิปทั้ง 4 ว่าไทยในอดีตเชื่อว่าไทยคือชมพูทวีป

อรินทราชกราบเกรงพระบารเมศ

มงกุฎเกษสรวมชีพทวิปสาม

เคยเป็นจักรแก้วกันสุวรรณวาม

ดังศศิตามส่องโลกย์สว่างวา

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 428)

การใช้คำว่า “สามทวีป” ซึ่งหมายถึง ปุพพิเททวีป อมรโคยานทวีป และอุตตรกุรุทวีป แสดงให้เห็นว่า กรุงรัตนโกสินทร์ หรือประเทศไทยในเวลานั้นคือ ชมพูทวีป ด้วยความเชื่อนี้อาจทำให้กษัตริย์ไทยมีคติการปรารถนาสำเร็จเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตด้วยก็ได้

บทประพันธ์ต่อมา สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงเป็นผู้นำเทิดทูนเหนือทวีปทั้งสี่ ในไตรภูมิพระร่วงว่าด้วยเรื่องมนุษย์ภูมิได้แสดงไว้ว่า มนุษย์ภูมินั้นได้ประกอบด้วยทวีปทั้ง 4 แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงอยู่เหนือทวีปทั้ง 4 ทั้งยังเป็นดวงจันทร์ที่ลอยขึ้นเหนือของภูเขา พระองค์เสวยทุกขไม่มีพระเกษมสำราญ ทั้งยังทรงมีพระอาการประชวรอย่างมนุษย์สามัญ (นราพงษ์ หมายถึง วงศ์ของมนุษย์ พระอาการนราพงษ์จึงหมายถึงอาการป่วยแบบมนุษย์ทั่วไป หรือ แบบมนุษย์ธรรมดา)

ปางปิ่นโมฬีทั้งสี่ทวีป

ดังศศิธร่อนรับขึ้นเหลี่ยมเขา

เสวยทุกขมิได้ศุขสถิตเนาว์

ให้เชิญเอาพระอาการนราพงษ์

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 434)

คติเรื่องทวิปทั้ง 4 บ่งบอกถึงการเป็นพระจักรพรรดิราชของพระมหากษัตริย์ไทย เช่น ได้รับการแซ่ซ้องจากทวิปทั้ง 4 ดังปรากฏในสองตัวบทที่ยกมานี้

เสด็จออกช่วยรณรงคจึงคงชีพ

สี่ทวีปแล้ซ้องสรรเสริญ

อันพระเจ้าเชียงใหม่แต่ก่อนเกิน

หมิ่นประเมินมิได้น้อมประนมคม

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 474)

หมื่นนคราอ่อนริบ

ทั้งสี่ทวีปพงษ์จักรพรรดิ

ร้อยเอ็ดกระษัตริย์โอนเศียร

บังคมเวียนบรรณาถวาย

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 509)

3.2.4 คติเรื่องสวรรค์

สวรรค์ เป็นดินแดน หรือภูมิหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “**กามสุคติภูมิ**” พระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นดินแดนที่สถิตของเทวดา พระพุทธศาสนาจำแนกสวรรค์เป็น 6 ชั้น แต่ละชั้นเป็นที่สถิตของเทวดาที่ได้สร้างบุญมาอย่างประณีตแตกต่างกัน หากเป็นชั้นที่สูงขึ้น จะบ่งบอกถึงการทำบุญที่ประณีตยิ่งขึ้น ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงสวรรค์ไว้สองชั้น ได้แก่ “**ดาวดึงส์**” และ “**ดุสิต**” ไว้ดังนี้

1) **ดาวดึงส์** เป็นชื่อของสวรรค์ชั้นที่ 2 ในคติพระพุทธศาสนา โดยมี ท้าวสักกะเทวราช หรือพระอินทร์กับพระสหายอีก 32 พระองค์เป็นผู้ปกครอง สวรรค์ชั้นนี้มีบทบาทเป็นอย่างมาก เช่น เป็นสถานที่จำพรรษาของพระพุทธเจ้าในช่วงเข้าพรรษา เพื่อโปรดพระพุทธมารดา และเป็นที่ประทับของเทพยดาที่มีบทบาทในพระพุทธศาสนา อย่างท้าวสักกะเทวราช จึงเป็นสวรรค์ที่มีการกล่าวถึงบ่อยครั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นิพพานวังน่าได้กล่าวถึงสิ่งที่มีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ดังนี้

1. **พระจุฬามณีเจดีย์** เป็นเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งบรรจุม่วยพระเกศาของพระพุทธเจ้าหลังจากทรงปลงพระเกศาเพื่อเสด็จออกผนวชยังฝั่งแม่น้ำอนา ผู้ประพันธ์ได้อุปมาพระมณฑป ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระเมรุมาศว่ามีความงดงามราวกับพระจุฬามณีเจดีย์ไว้ว่า

มณฑปดั่ง**จุฬามณี**สรวรค์
 พึ่งทรงสร้างถาจะร้างไปเองค์

พระเพลิงหั้นล่างให้เป็นผุยผง
 จะซีพจคงคตสิ้นเสียก่อนกาล

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 438)

2. **วิมานของพระอินทร์** ในพระพุทธรศาสนาปรากฏชื่อว่า **“ไพชยนต์ปราสาท”** เป็นที่ประทับของท้าวสักกะเทวราช ผู้ประพันธ์ได้อุปมาว่า วังหน้าครั้งที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จลงมาทวยังมีพระชนม์ชีพ มีความงดงามดั่งวิมานของพระอินทร์ (พิมานอินทร์) และ พิมานเมืองอมรินทร์ หรือบางตัวบทใช้คำว่า “วังอินทร์”

กลับสู่พระนิเวศน์นิवासฐาน
 ใ้เวียงเอ๋ยเคยเกษมเปรมปราย

ถึงพระทวารสั่งเสร็จพระไทยหาย
 ประมาณหมายแม่นมิ่ง**พิมานอินทร์**

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 439)

พระबारเมศเลิศล้ำเฉลิมภพ
 อันพระราชนิเวศน์ดั่ง**วังอินทร์**

เลงจบทุกทวิปไม่เทียมถวิล
พิมานเมืองอมรินทร์ชลอมา

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 494)

3. **มาตุลีเทพบุตร** เป็นเทพพลชั้นราชรถของท้าวสักกะเทวราชชื่อว่า **“เวษยันต์ราชรถ”** ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงมาตุลีเทพบุตรดังนี้

ครั้นเสร็จสั่งพอได้พิไชยฤทธ
 มาตุลีชักรถออกจากแดน

บายเบิกนุศบกอมรแสน
 เทวแน่นเกริ่นกลองประโคม

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 447)

นอกจากการนำภาพของสรวรค์ชั้นดาวดึงส์มาสอดแทรกไว้ในนิพนธ์วังหน้าแล้ว ผู้ประพันธ์ยังถ่ายทอดขบวนเชิญพระโกศ ซึ่งบรรจุพระศพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

บรมมหาสุรสิงหนาท ในตัวบทที่ยกมานี้ได้สะท้อนภาพว่าสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงเป็นพระอินทร์ เพราะราชรถที่อัญเชิญพระโกศชื่อ “เวชยันต์” ซึ่งเป็นชื่อราชรถของพระอินทร์ ผู้ขับราชรถเชิญพระโกศยังเรียกว่า “มาตุลี” ซึ่งอาจเป็นตำแหน่งที่ล้อไปกับชื่อเทพบุตรผู้เป็นพลขับของพระอินทร์

เวชยันต์มาประทับกับเกยมาศ	พินพาทยอลวงเพลงสวรรค์
เชิญพระโกษประดับเพชรเรือนสุวรรณ	กระหนกช่อกระหนาบชั้นนารายณ์ทรง
ครุฑชัยบันนาคยันสุบรรณบอบ	กระจิงรอบกระจางรายเรือนรหงษ์
อันรูปสัตว์อัดแสนคชาพงษ์	ที่ข้างองค์เคียงอินทร์ดำเนินจร
เทเวศร์หัดถ์ถวามณฑาสวรรค์	สลบคั่นสล้างคชไกรสร
จตุรพักตรชักพรหมประนมกร	ก็ถือฉัตรซ้อนวิเชียรชู
อันเกร็ดดีก่อ่งกำปนาถ	โลกธาตุลั่นกระทบกระทั้งหู
เทวราชดาเรียงมานาคู	ประนมคู้โน้มเคียงยุคลนรินทร์
มาตุลีดีอัศวราช	แผ่นผาดผาดผกผกผิน
นกอินทรียตีปีกสะบัดบิน	ก็มีสิ้นมาโคกประชุมกัน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 481-482)

2) **ดุสิต** เป็นชื่อของสวรรค์ชั้นที่ 4 ในคติพระพุทธศาสนา โดยมีท้าวสันดุสิตเป็นผู้ปกครอง สวรรค์ชั้นนี้ในพุทธประวัติระบุว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ได้เสวยพระชาติเป็นพระสันดุสิตเทพบุตร จึงมีความเชื่อว่าสวรรค์ชั้นนี้เป็นที่ประทับของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ยังเป็นที่สถิตของพระพุทธมารดาอีกด้วย นิพพานวังน่าได้กล่าวถึงสวรรค์ชั้นดุสิตดังนี้

ร่อนอาศน์เทวราชอมรเมศร์

เทพเทวศทุกวิมานรังสิน

สิบหกชั้นซ่อฟ้าดุสิตอินทร์

ประชุมผืนผันย่ายราชจักร

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 435)

ผู้ประพันธ์ได้กล่าวอัญเชิญเทพยดา ซึ่งสถิตบนสวรรค์และพรหมโลก เพราะมี
ระบุว่า “สิบหกชั้นซ่อฟ้า” ทั้งยังระบุชื่อชั้นสวรรค์อย่าง “ดุสิต” ไว้ด้วย

3.2.5 คติเรื่องเทวดา

เทวดาในคติพระพุทธศาสนา คือบุคคลที่มีภาวะเป็นทิพย์ หมายถึงมี
ความละเอียดกว่ามนุษย์และสัตว์ในอบายภูมิ ได้แก่ เสด็จฉาน เปรต อสุรกาย และ
นรก มีความเป็นอยู่ที่ประณีตด้วยบุญที่กระทำไว้ จึงมีเรื่องเล่าการทำบุญของมนุษย์
ที่ได้เกิดเป็นเทวดา เช่น **คัมภีร์วิมานวัตถุ** นิพพานวังน่าได้กล่าวถึงเทวดาต่าง ๆ ได้แก่
พระอินทร์ พระพรหม พระยม และแม่พระธรณี อันเป็นเทวดาในคติ
พระพุทธศาสนา ไว้ในดวบทดังนี้

จึงยกพานวันทนาสนอง

ขอเทเวศร์ทั้งสิบสองราศี

อินทร์พรหมยมเรศร์พระสุลี

นางเทพธณีเป็นเป็นพยาน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 479)

จากบทประพันธ์ที่ได้นำมาเสนอข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า มีการอ้อนวอน
เทพยดา ได้แก่ เทพยดาในสิบสองราศี และเทวดาต่าง ๆ เช่น **อินทร์** ซึ่งหมายถึง
ท้าวสักกะเทวราช **พรหม** คือ พระพรหมผู้สถิตในพรหมโลก **ยม** คือพระยมผู้เป็น
เจ้าแห่งนรก **แม่พระธรณี** ซึ่งผู้ประพันธ์ให้พระองค์เป็นสักขีพยานอีกด้วย ความเชื่อนี้
จึงสะท้อนบทบาทของแม่พระธรณีในฐานะสักขีพยานแห่งบุญ ส่วน**พระสุลี** (พระสุลี)
เป็นนามหนึ่งของพระอิศวร ซึ่งเป็นเทพที่ไม่ได้ปรากฏในพระพุทธศาสนา แต่การที่
ผู้ประพันธ์กล่าวถึงอาจแสดงให้เห็นว่าพระอิศวรหรือพระศิวะมีบทบาทสำคัญ
อย่างมาก ยังปรากฏในดวบทอื่นดังนี้

เชิญสุลีสเลิศหล้าธาดาเดช มาคัมเพทอย่าให้พ้องพระองค์ถึง
 ขอวัชรินทร์ปิ่นนิเวศน์ดาวดั่งส์ ประชุมช่วยที่พึงให้อยู่เย็น
 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 507)

ในบทประพันธ์ดังกล่าวนี้ผู้ประพันธ์ได้กล่าวเชิญพระสุลี (สุลี) พระพรหม (ธาดา) และพระอินทร์ (วัชรินทร์) มาปกป้องรักษา แสดงให้เห็นว่า พระสุลีหรือพระอิศวรมีบทบาทเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีมหิทธานุภาพพระองค์หนึ่ง จึงได้กล่าวเชิญร่วมกับพระอินทร์และพระพรหม ผู้เป็นเจ้าของแดนสวรรค์ชั้นดาวดั่งส์และผู้เป็นเจ้าของพรหมโลกในคติพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงพระอินทร์ว่าหากคนมีบุญได้รับความเดือดร้อน พระแท่นบันทุกัมพลศิลาอาสน์จะร้อนจนพระอินทร์ไม่สามารถประทับนั่งได้ ซึ่งเป็นที่มาของสำนวนว่า “ร้อนอาสน์”

ร้อนอาสน์เทวราชอมรเมศร์ เทพเทวศกวิมานรังสิน
 สิบหกชั้นซ่อฟ้าดุสิตอินทร์ ประชุมผืนผืนย่ายราษีจร
 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 435)

ผู้ประพันธ์ยังเปรียบเปรยสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทกับเทวดาในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระอินทร์ และ สุริยเทพบุตร ดังนี้

สุเรตดังสุรางค์บำเรออินทร์ จะไกลกลืนกล่อมกลีบมณฑาทอม
 เคยสงวนนวลเฉลิมเปนเจิมจอม ยามถนอมแนบขึ้นไม้คั่นเคียง
 (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 432)

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้น มีเนื้อหากล่าวถึง สนมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสุริยสิงหนาททรงเป็นพระอินทร์ สะท้อนให้เห็นว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสุริยสิงหนาททรงเป็นพระอินทร์ หรือ ขบวนอัญเชิญพระโกศก็แสดงถึงความเป็นพระอินทร์เช่นกัน เช่นชื่อของราชรถและชื่อตำแหน่งของพลขัณฑ์เกี่ยวข้องกับพระอินทร์

พระคุณเอยดังองค์**พระสุริเยศ**

เสด็จประเวศเลื่อนล่องเสวยสวรรค

ไม่เยียมยอดเขาแก้วสัตถภัณฑ์

เหมือนบุหลันลอยฟ้าเมื่อราตรี

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 452)

ตัวบทนี้เปรียบเปรยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสุริยสิงหนาทเป็นสุริยเทพบุตร หรือสุริยเทพในคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระองค์เป็นดั่งแสงสว่าง ซึ่งได้ไปสูแดนสวรรค์ (สิ้นพระชนม์) ทั้งยังย่ำว่า พระองค์คือแสงสว่างดุจดวงอาทิตย์ “พระสุริเยศ” แต่ไม่ใช่ดวงอาทิตย์ที่เป็นเทวดา เพราะพระองค์ไม่เสด็จเขาสัตตบริภัณฑ์ คือ ภูเขา 7 ยอดที่ขึ้นรายรอบเขาพระสุเมรุ “ไม่เยียมยอดเขาแก้วสัตถภัณฑ์” ซึ่งสุริยเทพบุตรต้องทรงราชรถผ่านสัตตบริภัณฑ์ เพราะเป็นเส้นทางโคจรของดวงอาทิตย์ในไตรภูมิพระร่วง

3.2.6 คติเรื่องดอกไม้สวรรค์

คติเกี่ยวกับสวรรค์ในพระพุทธศาสนาที่ผู้ประพันธ์สอดแทรกไว้ในนิพนธ์นี้ ยังมีเรื่องของดอกไม้สวรรค์ ได้แก่ ดอกมณฑา

ดอกมณฑา หรือ **ดอกมณฑารพ** มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ดังปรากฏใน**มหาปริณีพพานสูตร**ว่า ดอกมณฑารพเป็นดอกไม้สวรรค์ที่ตกลงมาจากอากาศยังพระสรีระของพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นพุทธบูชา ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับยังกรุงกุสินารา แม้กระทั่งพระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานแล้ว กรุงกุสินาราก็ดาดซาไปด้วย

ดอกมณฑารพ (ที่.ม. 10/ 129-153/ 148) แสดงให้เห็นว่าเป็นดอกไม้สวรรค์ที่ได้รับ
การยกย่องจากเทพยดาให้เป็นเครื่องบูชาพระพุทธเจ้า

ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงการตกแต่งพระราชบัลลังก์ของสมเด็จพระราชวัง
บรมมหาสุรสิงหนาทว่า **ประดับด้วยดวงมณฑามาแต่สวรรค์** สะท้อนให้เห็นถึง
ความเชื่อว่าดอกมณฑาเป็นดอกไม้มาจากสวรรค์

เสด็จนั่งเหนือบัลลังก์เขียวชว่น ประดับด้วย**มณฑามาแต่สวรรค์**

ดาราฉายพรายพร้อมเข้าล้อมจันทร์ เหมือนสุริยันอย่างเยี่ยงพระเมรุทอง

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 431)

แม้กระทั่งขบวนพระเกียรติของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท
ซึ่งผู้ประพันธ์ได้พรรณนาไว้ว่าดังจำลองแดนสวรรค์ มีทั้งเทวดาและของวิเศษ
ดอกมณฑาก็คือเป็นหนึ่งในนั้น

ถือดอกไม้ทิพย์**มณฑาสวรรค์** ดังเทวันวายเมฆลงมาถวาย

การประนมสมภักตระพริ้มพราย ฝรั่งรายเดินคู่ก็ดูงาม

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 443)

อีกตัวบทที่สะท้อนคติว่าดอกมณฑาเป็นดอกไม้มาจากแดนสวรรค์

ปางพระเนาวโลกย์โมฬีลวง ก็ตกพวง**มณฑามาแต่สวรรค์**

คราวนี้ก็จะมิพระเกียรติครัน ด้วยอัศจรรย์เห็นแจ้งประจักษ์ความ

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 447-448)

ตัวบทนี้ได้เทียบการสวรรคตของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ดังข้อความที่ว่า “ปางพระเนาวโลกย์โมฬีลวง” ซึ่ง“เนาวโลกย์” มาจาก “นวโลกุตระ” หมายถึง ผู้มีธรรมะ 9 ประการจนนำไปพ้นจากโลก ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้า ทั้งยังกล่าวถึงการตกลงจากสวรรค์ของดอกมณฑา “ก็ตกพวงมณฑามาแต่สวรรค์”

3.2.7 คติเรื่องสิ้นอายุพระศาสนา

คติเรื่องสิ้นอายุพระศาสนาได้กล่าวว่า ศาสนาของพระสมณโคตมพุทธเจ้าจะดำรงอยู่ได้เพียง 5,000 ปี ได้รับอิทธิพลมาจาก อรรถกถาหมวกังคปุจฉาภณธรรมกัณฑ์ ผู้ประพันธ์ได้นำมาสอดแทรกไว้ดังนี้

สาสมที่พระองค์ไม่ทรงสัตย์
จงหย่อนตระบะเดชะที่ลือชา

จะวิบัติเร็วสุดเพราะมุชสา
ไปจนสิ้นศาสนาทั้งห้าพัน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 497-498)

3.2.8 คติเรื่องวันสิ้นโลก

คติเรื่องวันสิ้นโลกในพระพุทธศาสนา มีปรากฏทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงโลกถูกทำลายด้วยไฟ น้ำ และลมจนนำไปสู่จุดจบของสรรพสิ่ง ผู้ประพันธ์ได้เปรียบเทียบถึงการสวรรคตของสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทว่าเป็นเสมือนการมาถึงของวันสิ้นโลก

ไอ้สุเมรุหลักหล้าโลกาฐานาน

มานิพานสู่ฟ้าเสวยสวรรค์

เหมือนคราวพบครั้งไทยประไลยกัลป์ ถึงวิสัยญยุคประจบเปน

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น.453)

3.2.9 คติเรื่องพระเวสสันดร

พระเวสสันดร คือพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะสำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้า ทั้งยังเป็นชาดกหนึ่งในมหานิบาต 10 เรื่อง หรือที่นิยมเรียกกันว่า “พระเจ้าสิบชาติ” โดยเป็นพระชาติที่บำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งยวด แล้วด้วยทานบารมีที่บำเพ็ญไว้ในครั้งเป็นพระเวสสันดรได้ส่งผลให้สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าในพระชาติต่อมา ผู้ประพันธ์ได้นำเรื่องของพระเวสสันดรมาสอดแทรกไว้ด้วยดังนี้

ครั้งสละสมบัติทรงบรรพชิต

มิได้คิดห่วงใยในสงสาร

ไม่ชื่นชมด้วยสนมบริวาร

ศฤงคารทั้งนิเวศน์ไม่เจตนา

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 505)

เหมือนพระเจ้าสุทโธทรมหาราช

เชิญพระบาทยศยิ่งมโห

บรรพชาลาพรตออกจากไพร

คืนไอสวรรยาโอฬาร

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 506)

บทประพันธ์ที่ได้ยกมานั้นมาจากเหตุการณ์พระเวสสันดรถูกเนรเทศ และพระเจ้าสุทโธทรมหาราชได้พาพระเวสสันดรกลับกรุงสรีพิตีกครั้ง

ตัวบทต่อมาได้กล่าวถึงการบำเพ็ญกิริยาทาน คือพระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้เป็นทานแก่พราหมณ์จำแลง

ถวายเวสสันดรบรมนารถ

ที่จากราชนิเวศน์เปนนาง

กับองค์ทรงสร้างพระบารมี

เธอยกองค์พระมัทรีอันวยทาน

อินทร์พราหมณ์ก็ประนามศิริเพศ

มาเพิ่มพระบารเมศนิหาร

อัศจรรย์ล้นโลกย์ทั้งจักรวาล

เทวส้องสาธุการถวายพร

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 508)

3.2.10 คติเรื่องเทศน์มหาชาติ

เทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีของชาวพุทธที่จัดขึ้นเพื่อให้ได้มีโอกาสฟังธรรมเรื่องเวสสันดรชาดก เพราะมีความเชื่อว่าหากได้ฟังเทศน์มหาชาติจะได้เกิดในยุคพระศรีอารีย์ ทำให้ประเพณีนี้ได้รับความนิยมในชาวพุทธ ด้วยคติเรื่องการได้ไปอุบัติในยุคพระศรีอารีย์ทำให้สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงจัดเทศน์มหาชาติขึ้นที่วังหน้าด้วย ทำให้ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ไว้ว่า

ไปรับพวงทิพมาศประทุมเมศ	ไฉ่ถึงเทศกาลแล้วสียหายวน
มหาชาติไตรมาศประจวบจน	เคยประมวญดวงมลายีประทานธรรม
ยังแต่พระที่นั่งทรงธรรมสถิตย์	ธรรมาสน์มั่นวิจิตรเลขาข้า
พระชินวงษช่วยทรงบำบัติกรรม	ขอเชิญนำเสด็จคืนสักหมื่นปี

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 458)

3.2.11 คติเรื่องพระกรรมฐาน

คติเรื่องพระกรรมฐาน หรือ กรรมฐาน มีความหมายว่า ที่ตั้งแห่งการทำงาน มีนัยตรงกับคำว่า “ภาวนา” เป็นคำที่หมายถึง การปฏิบัติธรรม หรือการอบรมจิตใจและอบรมปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา (พระเทพวัชรบัณฑิต, 2564, น. 1) ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงพระราชกุศลที่สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงบำเพ็ญ ได้แก่ กรรมฐาน

เคยถวายพระกุศลศรัทธาธิบ	ทรงคำนับน้อมยศ พระกรรมฐาน
เคยประสาธโกษาพระราชทาน	มัจฉ์ข้องสาธุการถึงเมืองพรม

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 501)

กรรมฐานจำแนกได้ 2 จำพวก คือ สมถกรรมฐาน และ วิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นการปฏิบัติหลักมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นต้น นับว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญในธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

3.2.12 คติเรื่องพระพุทธสิหิงค์

คติเรื่องพระพุทธสิหิงค์ เป็นความเชื่อที่มีต่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าสร้างขึ้นโดยกษัตริย์ศรีลังกา ต่อมาพระร่วงได้อัญเชิญมาประดิษฐานยังกรุงสุโขทัย เมื่อกรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจ พระพุทธสิหิงค์ได้รับการอัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองต่าง ๆ จนกระทั่งมาประดิษฐานที่กรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนกระทั่งเสียกรุงครั้งที่ 2 ได้อัญเชิญไปประดิษฐานที่เชียงใหม่ ต่อมาสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้ทำสงครามกับเชียงใหม่แล้วอัญเชิญมาประดิษฐานยังกรุงรัตนโกสินทร์ (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.) ฉะนั้นในนิพพานวังน่าซึ่งเป็นวรรณกรรมบันทึกเรื่องราวการสวรรคตของสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทจึงมีการกล่าวถึงพระพุทธสิหิงค์ไว้ด้วย

มีพระพุทธสิหิงค์พระมิ่งโลกย์

เป็นหลักภพในโอฆสงสาร

แต่พระองค์ยังทรงกระษेमฉาน

พระยอดญาณโมฬีศฤตย์ยัง

กระษัตริย์หมายหล่อพระโสมโสมนัส

จะมีศการแทนองค์จันทวัง

จึงสร้างพระปฏิมาจินตาดัง

พลีบุญบังเกิดอัศจรรย์เจียว

คือพระพุทธสิหิงค์มีมงกุฏ

พระอุตุคุดหล่อไม่ติดจิตรเสียว

เหล่ากระษัตริย์ห่มนุ่งแสนนุ่งกรูเกรียว

แต่ขับเขี้ยวพราศเพียรศรัทธาทำ

ทุกพระองค์จะประสงคไม่สมมาท

บุพเพนิวาสไม่เคยอุปถัมภ์

สุดฤทธิ์ที่จะคิดมานะนำ

จึงแจ้งคำมีพระพุทธทำนาย

พระมหากษัตริย์คุณตรัส

แย้มพระโอษฐ์โปรดดำรงสีกัดหมาย

เยื่อนพระพุทธฎีกาวาทิตาย

จะมีปดินทร์ตั้งนารายนสี่กร

มายกพระสาสนาตถาคต

ให้ปรากฏภวิญโยสโมสร

จะต่อหัตถ์พระสิหิงค์ไม่แน่นอน

จะเลื่อยศสือขจรเกียรติ์จาย

คือจอมหริวงษ์องค์บิดุเรศ

เรื่องพระเดชต่อได้ตั้งใจหมาย

เทวทัตพรหมโลกยกก็ไปรยปราย

กราบถวายนบผาสภาการ

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2552, น. 475)

ในตวับทที่ยกมานี้ได้กล่าวถึงคติเรื่องพระพุทธรูปองค์หนึ่งว่า พระพุทธรูปองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปตัวแทนของพระพุทธเจ้า “กระษัตริย์หมายหล่อพระโสมนัส จักรพรรดิแห่งอาณาจักรล้านช้าง” ตรงนี้หมายถึงกระษัตริย์ศรีลังกาต้องการหล่อรูปแทนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นที่สักการะ “คือพระพุทธรูปองค์หนึ่งมีมงกุฏ พระอุคคุดหล่อไม่ติดจิตรเสี้ยว...” ตวับทนี้น่าจะกล่าวถึงเรื่องนี้ของพระพุทธรูปองค์หนึ่งไม่บริสุทธิ (น่าจะหมายถึงนิ้วของพระพุทธรูปมีตำหนิ) เพราะกระษัตริย์ศรีลังกาที่ร่วมกันหล่อพระพุทธรูปองค์หนึ่ง 3 พระองค์ กระษัตริย์พระองค์หนึ่งได้ลงโทษช่างหล่อด้วยการฟาดหางกระบือไปที่นิ้ว จึงส่งผลให้นิ้วของพระพุทธรูปองค์หนึ่งไม่บริสุทธิ ทั้งพระอรหันต์ที่มาร่วมหล่อพระพุทธรูปองค์นี้ได้ทำนายว่า พระพุทธรูปองค์หนึ่งจะไปประดิษฐานยังชมพูทวีป จะมีกระษัตริย์พระองค์หนึ่งตัดนิ้วแล้วต้อนิ้วพระพุทธรูปองค์หนึ่งให้บริสุทธิ ตวับทนี้ได้กล่าวถึงคำทำนายนี้ “พระมหากษัตริย์คุณตรัส แยมพระโสมนัสโปรดดำรงสัพพัตถ์หมาย เยื่อนพระพุทธรูปกว่าที่ทายจะมีปดินทร์ตั้งนารายณ์สี่กร มายกพระศาสนาตถาคต ให้ปรากฏปฏิญญาโยสโมสร จะต่อหัตถ์พระพุทธรูปองค์หนึ่งไม่แน่นอน จะเลื่อยศลือขจรเกียรติขจราย” แล้วตวับทได้ระบุว่ากระษัตริย์ในคำทำนายนั้นก็คือสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท “จอมหริวงษ์องค์บิดุเรศ” นั่นเอง

4. สรุป

จากการศึกษาพบว่า ผู้ประพันธ์ได้สอดแทรกคำสอนและคติในพระพุทธศาสนาไว้ในบทประพันธ์ ซึ่งคำสอนได้สะท้อนสังฆธรรมของชีวิตตามหลัก ไตรลักษณ์ และผลที่เกิดขึ้นตามกฎแห่งกรรม การไม่ยึดสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอุเบกขาตามหลักพรหมวิหาร 4

หนทางไปสู่ความหลุดพ้นคือการบำเพ็ญ**บารมี** เพื่อสร้าง**พระโพธิญาณ** และดับสิ้นซึ่ง**พระนิพพาน** ส่วนคติในพระพุทธศาสนา มีเรื่อง **พระอรหันต์** ผู้ดับสิ้นซึ่งกิเลสแล้ว **พระเวสสันดร** ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ที่ได้สร้างบารมีอย่างยิ่งยวดจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในพระชาติถัดมา ด้วยคติเรื่องพระเวสสันดรได้รับการยกย่องจึงเกิดคติการจัด**เทศน์มหาชาติ** แนวทางการเป็นพระอรหันต์คือการปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้ามอบไว้ ได้มีกรรมฐานรวมอยู่ด้วย ฉะนั้นคติเรื่อง**พระกรรมฐาน**จึงมาสอดคล้อง

คติเรื่อง**ธรรมจักร** พระเจ้าแผ่นดินทรงต้องเป็นผู้มีธรรม ด้วยพระมหากษัตริย์ไทยยึดตามคติพระจักรพรรดิราช ซึ่งมีอำนาจเหนือ**ทวีปทั้ง 4** เรื่องคติทวีปทั้ง 4 จึงมีการกล่าวถึงเพื่อแสดงถึงแสนยานุภาพของพระจักรพรรดิราช เรื่องราวเกี่ยวกับสวรรค์ในคติพระพุทธศาสนาได้นำมาใช้ในงานประพันธ์นี้ด้วย เช่น **สวรรค์ชั้นดาวดึงส์** และ**สวรรค์ชั้นดุสิต** แต่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้รับการกล่าวถึงบ่อยครั้งเพราะเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ซึ่งเป็นราชาแห่งสวรรค์ที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในพระพุทธศาสนา คติเรื่อง**ดอกไม้สวรรค์** มีปรากฏเรื่องดอกมณฑา เป็นดอกไม้สวรรค์ที่ปรากฏในเหตุการณ์พระพุทธเจ้าปรินิพพาน แสดงให้เห็นถึงการโยงเหตุการณ์การสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสู่สิงหนาทกับเหตุการณ์ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และคติเรื่อง**เทวดา** ได้แก่ พระอินทร์ พระพรหม พระยม พระสุริยเทพบุตร และแม่พระธรณี

ด้วยสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เป็นยุคสมัยแห่งการฟื้นฟูวรรณกรรมพระพุทธศาสนา คติเรื่อง**อายุพระศาสนา** และ **วันสิ้นโลก** จึงมีปรากฏร่วมอยู่ด้วย ทั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเป็นผู้อัญเชิญ**พระพุทธสิหิงค์**จากเชียงใหม่มาประดิษฐานยังกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีการกล่าวถึงเรื่องของพระพุทธสิหิงค์ เพื่อเป็นการย้าว่าพระองค์เป็นผู้มีบารมี เป็นผู้ทำให้นิ้วของพระพุทธสิหิงค์บริสุทธิ์ตามคำทำนายใน**สิหิงคนิทาน**

คำสอนและคติในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในนิพานวังน่า เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึง
อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ผู้ประพันธ์ได้คัดสรรนำมาสอดแทรกไว้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). พิพิธภัณฑ์วัดสร้อย. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2567, จาก https://www.finearts.go.th/museumexpo2021/m_detail-24.html
- กำพล จำปาพันธ์. (2566). ผ้าปมบันทึกรวงหน้า VS วังหลวง โดย ‘พระองค์เจ้า กัมพูชาฉัตร’ นักประวัติศาสตร์สตรีที่ถูกลืม. <https://www.thepeople.co/history/thelegend/51350>
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2552). นิพพานวังหน้า ในพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของพระเจ้าไปยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพธิ์) (พิมพ์ครั้งที่ 5). ศรีบุญญา.
- ชมรมธรรมดารา. (2559). ธรรมนิกราช. <https://dhamtara.com/?p=6076>
- ดิเรก หงษ์ทอง. (2558). พงศาวดารเขมรใน “นิพพานวังหน้า:” ความสำคัญต่อการตีความชีวิตของเจ้านายเขมรพลัดถิ่นในสยาม. *อารยธรรมศึกษาเชิง-สาละวิน*, 6(1), 203-222. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/article/view/55581>
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). นิพพานวังหน้า. *ศิลปวัฒนธรรม*, 23(5), 106-111.
- พญาสิทธิ. (2526). *ไตรภูมิิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรมศิลปากร.
- พระเทพวัชรบัณฑิต. (2564). *กรรมฐานในพระพุทธศาสนา: บทเรียนจากมหาสติปัฏฐานสูตรและความนิยมในสังคมไทย*. <https://www.mcu.ac.th/article/detail/35391>
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย* (ล. 9, 10, 15). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย (2525). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลมหามกุฏราชวิทยาลัย* (ล. 1, 13). โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2556). *นามานุกรมวรรณคดีไทย* (ล. 1) (พิมพ์ครั้งที่ 5). นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

- วัชรระ งามจิตรเจริญ. (2552). พุทธศาสนาเถรวาท (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 12). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2556). *ความเข้าใจเรื่องกรรม*. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระศพ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. <https://www.มูลนิธิสมเด็จพระสังฆราชวัดบวร.com/document/หนังสือเล่ม/ความเข้าใจเรื่องกรรม.pdf>